

Семінар: «Сульфаніламід. Характеристика, класифікація, зв'язок між структурою та фармакологічною активністю»

Сульфаніламід — протимікробні лікарські засоби, похідні аміду сульфанілової кислоти (пара-амінобензолсульфоїкислоти). Сульфанілова кислота є вихідною речовиною для добування великої кількості лікарських препаратів, що об'єднані за хімічною будовою та фармакологічною дією в одну велику групу сульфаніламідних препаратів.

Поява сульфаніламідних препаратів відноситься до 30-х років ХХ сторіччя. Історія відкриття пов'язана з текстильною промисловістю. У пошуках кращих барвників для тканин Гельмо у 1908 році синтезував п-амінобензолсульфамід, який пізніше назвали білий стрептоцид. В 1909 році був отриманий барвник хризоїдин. У 1932 році німецький вчений синтезував азобарвник сульфамідохризоїдин і встановив, що він повністю виліковує білих мишей, що заражені смертельною дозою гемолітичного стрептококу. Цю речовину було названо *пронтозилом* (або *червоним стрептоцидом*), він мав високу терапевтичну активність при стрептококових інфекціях.

Пронтозил був першим синтетичним антибактеріальним препаратом.

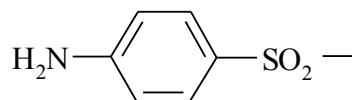
У 1934 році Домагк вперше опублікував свої дослідження, пов'язані з *пронтозилом*, а у 1939 році він став лауреатом Нобелівської премії по фізіології та медицині “...за відкриття антибактеріального ефекту *пронтозилу*”.

У 1935 році було встановлено, що антибактеріальну дію має саме сульфаніламідна частина молекули *пронтозилу*, а не структура, яка надає йому забарвлення. Діючим началом червоного стрептоциду є сульфаніламід, який утворювався при метаболізмі червоного стрептоциду. Таким чином на основі молекули стрептоциду було синтезовано велику кількість похідних, які широко застосовуються в медицині.

Сульфаніламідні були першими синтетичними хіміотерапевтичними сполуками, які знайшли широке застосування в практичній медицині, однак значення препарати цієї групи не втратили і сьогодні. І в ряді випадків успішно назначаються при різноманітних інфекційних захворюваннях.

Зв'язок структури і фармакологічної дії.

1. Для того, щоб сполука мала активність необхідна наявність сульфанільного радикалу:

Ця частина молекули сульфаніламідів є основою для отримання фізіологічного ефекту.

2. Якщо аміногрупу в положенні 4 або її атоми водню замінити такими радикалами, при яких в організмі не зможе знову утворитися вільна ароматична аміногрупа, така сполука фізіологічно неактивна.

3. Переміщення аміногрупи з положення 4 в положення 2 або 3 бензольного ядра призводить до повної втрати активності.

4. Введення в бензольне ядро додаткових радикалів призводить до знищення або значного зменшення активності.

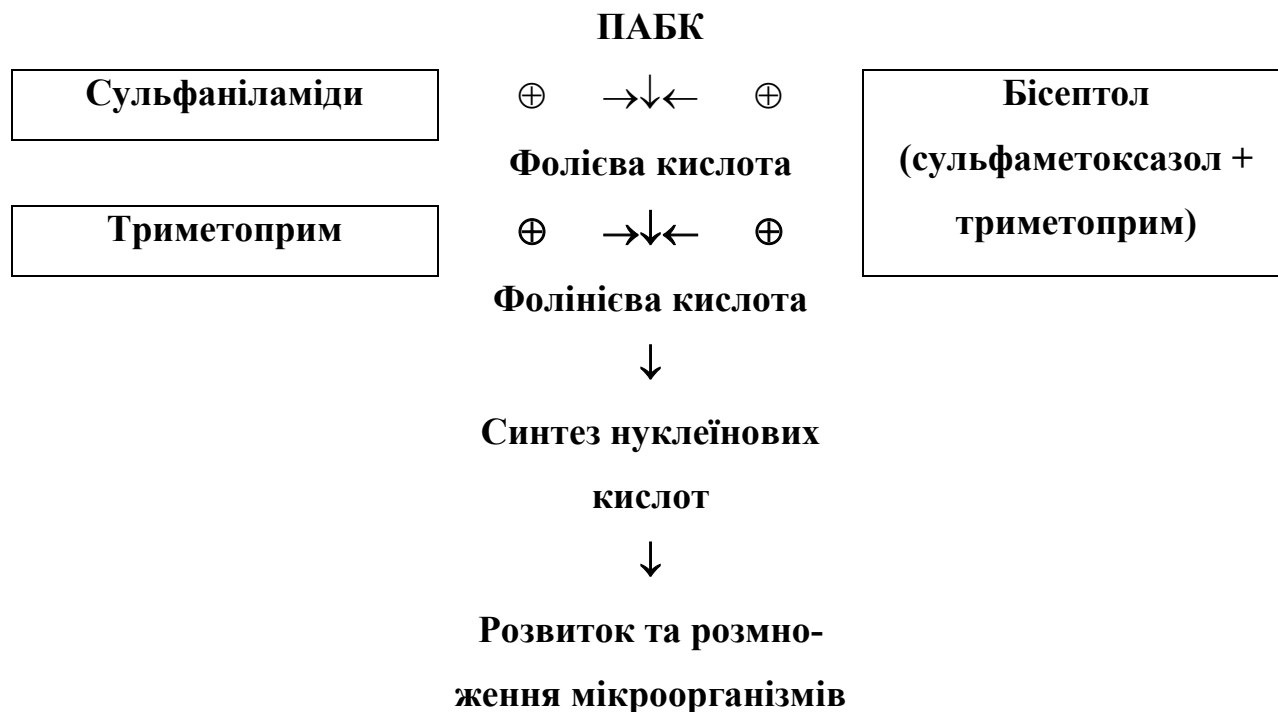
5. При заміщенні водню в сульфамідній групі різними радикалами призводить у залежності від радикалу до зменшення або до збільшення фізіологічної активності.

Механізм дії.

Усі сучасні сульфаніламідні препарати схожі між собою за спектром та механізмом протимікробної дії. До них чутливі стрептококи, стафілококи, пневмококи, гонококи, менінгококи, кишкові, дизентерійні, дифтерійні палички, а також холерні вібріони та ін..

Сульфаніламідні препарати мають бактеріостатичну дію. В основі їх дії лежить теорія конкурентного антагонізму. Цей механізм пов'язаний головним чином з порушенням утворення мікроорганізмами необхідних для розвитку ростових факторів – фолієвої і дигідрофолієвої кислот та інших речовин, в синтезі яких приймає участь ПАБК. Фолієва та фолінієва кислоти необхідні мікроорганізмам для синтезу нуклеїнових кислот, які і є основним фактором, що забезпечує ріст та розмноження мікроорганізмів. За будовою сульфаніламідні лікарські засоби дуже схожі з ПАБК, використовуються мікробною кліткою замість ПАБК. Заміщуючи ПАБК в процесі

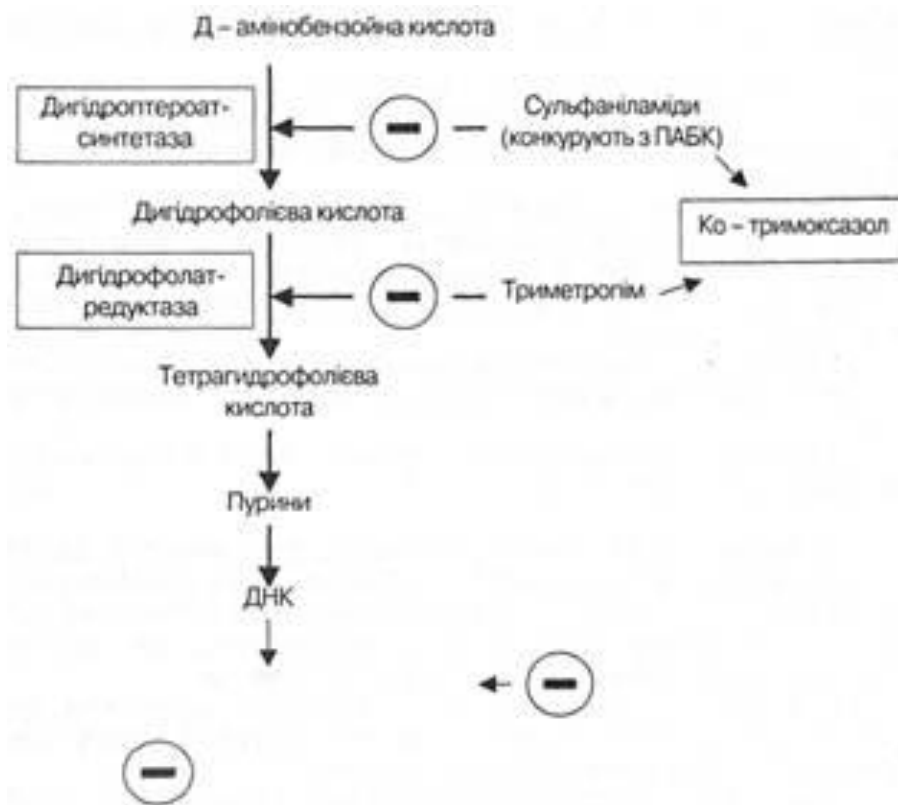
синтезу фолієвої кислоти, сульфаніламіді порушують утворення цієї кислоти і перешкоджають утворенню нуклеїнових кислот, що супроводжується затриманням розвитку і розмноження мікроорганізмів.

⊕ - пригнічуюча дія

Схема участі ПАБК в синтезі нуклеїнових кислот та направленість дії сульфаніламідів та бісептолу.

Комбіновані сульфаніламіді з саліциловою кислотою і триметопримом блокують перехід ПАБК в дегідрофолієву кислоту, а триметоприм - перехід дегідрофолієвої в тетрагідрофолієву кислоту, порушують синтез пуринів, а після ДНК та РНК.

Механізм дії сульфаніламідних препаратів

Для розвитку клітин організму людини також необхідна кислота фолієва. Однак на відміну від мікроорганізмів клітини людини самі не синтезують кислоту фолієву, а поглинають її з крові, в яку ця кислота всмоктується із кишківника. Цим пояснюється той факт, що клітини людини практично не чутливі до дії сульфаніламідів.

Особливістю механізму дії сульфаніламідів пояснюється також і те, що у середовищах з високим вмістом ПАБК (кров, гній) антибактеріальна активність сульфаніламідів значно знижується. Аналогічне явище спостерігається у випадку застосування сульфаніламідів разом з лікарськими речовинами, при розпаді яких утворюється ПАБК (наприклад, прокаїну гідрохлорид та ін..)

Дія сульфаніламідів також послаблюється при сумісному застосуванні з кислотою фолієвою або з іншими речовинами, які приймають участь в її синтезі (наприклад, з метіоніном).

Сульфаніламідів мають однаковий спектр та механізм дії але відрізняються різною здатністю всмоктуватися з шлунково-кишкового тракту (ШКТ).

За цією ознакою сульфаніламідів можна розділити на дві групи:

1. препарати, які добре всмоктуються з шлунково-кишкового тракту (стрептоцид, сульфадимезин, етазол, сульфацил натрію, сульфазин, уросульфан та ін.);
2. препарати, які погано всмоктуються з ШКТ (фталазол, сульгін, фтазин).

Сульфаніламідні лікарські засоби, які добре всмоктуються з ШКТ , інактивуються та виводяться з організму з різною швидкістю від чого залежить неоднакова тривалість їх дії:

Найбільшу концентрацію в крові створюють препарати короткої та середньої тривалості дії. Метаболізуються в печінці. Виводяться з сечею та жовчю.

Коротка дія (< 10 год.)	Середня тривалість дії (10 – 24 год.)	Тривала дія (24-48 год.)	Надтривала дія (> 48 год)
Сульфаніламід Сульфадимезин Уросульфан Етазол Сульфацетамід натрію	Сульфазин Сульфаметоксазол	Сульфадиметоксин Сульфапиридазин	Сульфален Сульфаметоксипиридазин

В перший день лікування сульфаніламідни назначають в високих (ударних) дозах і потім переходять до лікування підтримуючими дозами. Величину доз та частоту прийому встановлюють у залежності від тривалості дії препаратів.

Сульфаніламідни, які погано всмоктуються з ШКТ (фталазол, фтазин, сульгін), не накопичуються в крові і тканинах в бактеріостатичних концентраціях. Після прийому вони в найбільших концентраціях містяться в кишківнику. Тому їх і використовують для терапії шлунково-кишківних інфекцій.

Сульфаніламідні лікарські засоби відрізняються від антибіотиків механізмом протимікробної дії і можуть бути ефективними при лікуванні інфекцій, які викликані стійкою до антибіотиків мікрофлорою.

Велике значення мають лікарські засоби, що містять сульфаніламідни у комбінації з триметопримом (наприклад, бісептол). Триметоприм перешкоджає утворенню фолінієвої кислоти з фолієвої. Крім того, при одночасному застосуванні сульфаніламідів з триметопримом уповільнюється розвиток стійкості мікроорганізмів до сульфаніламідів.

Триметоприм інгібує редуктазу дигідрофолієвої кислоти, блокує її перехід в активну тетрагідрофолієву кислоту. Тому при введенні комбінованих сульфаніламідних препаратів гальмується не тільки синтез фолієвої кислоти, але й її перетворення в активний кофермент (тетрагідрофолат). Препарати мають бактерицидну активність по відношенню до грампозитивних та грамнегативних бактерій.

Основний шлях введення сульфаніламідів - через рот. У тонкому кишечнику вони швидко і повністю всмоктуються (крім препаратів - фталазол, фтазин, салазо-сульфаніламід, які назначають при кишкова інфекції), у крові вони зв'язуються з білками плазми, а потім, поступово вивільнюючись з, починають проявляти протимікробну дію, антимікробну активність має тільки вільна фракція. Майже усі сульфаніламідні препарати добре проходять тканинні бар'єри, у тому числі гепатогематичний, гематоенцефалітичний, плацентарний. У печінці біотрансформуються, частина виділяється у жовч (особливо довгодіючі), і тому з успіхом застосовуються при інфекціях жовчовивідних шляхів.

Основний шлях біотрансформації сульфаніламідів - ацетилювання. Ацетильовані метаболіти втрачають антибактеріальну активність, погано розчиняються, у кислому середовищі сечі можуть утворювати кристали, які пошкоджують або закупорюють ниркові канали. При інфекції сечових шляхів назначають сульфаніламідні препарати, які мало ацетилюються і виділяються із сечею у вільній формі (уросульфан, етазол).

Інший шлях біотрансформації - глюкуронидація. Більшість препаратів тривалої дії (або надтривалої) (сульфадиметоксин, сульфален) втрачають активність при зв'язуванні з глюкуроновою кислотою. Глюкуроніди, що утворюються добре розчинні (відсутня небезпека кристалоурії).

Незважаючи на виражену вибірковість дії, сульфаніламідні препарати дають численні ускладнення: алергічні реакції, ураження паренхіматозних органів (нирок, печінки), нервової системи, крові і кровотворних органів. Часті ускладнення - кристалоурія як результат кристалізації сульфаніламідів та їх ацетильованих метаболітів в нирках, сечоводах, сечовому міхурі. Випадаючи в осад, вони утворюють пісок, камені, подразнюючи ниркову тканину, закупорюють сечові шляхи і призво-

дять до ниркових кольок. Для профілактики назначають рясне пиття, знижують кислотність сечі (для підлучення сечі назначають цитрати або гідрокарбонат натрію). Лужне середовище сприяє переходу сульфаніламідів в іонний стан, що полегшує захват і засвоєння препаратів мікробною клітиною. Дуже ефективно використання комбінацій, які складаються з 2-3 сульфаніламідів (верогідність кристалоурії знижується у 2-3 рази).

Порівняльна характеристика препаратів

Сульфаніламід (стрептоцид) - еталонний сульфаніламідний препарат, більшість сульфаніламідних препаратів отримані на основі його молекули. Активний у відношенні до пневмококів, стрептококів, стафілококів, гонококів та ін.. Швидко та повністю всмоктується із ШКТ. C_{max} в крові створюється через 1-2 год., рівномірно розподіляється по тканинах. В печінці ацетилюється з втратою антибактеріальних властивостей. Виділяється переважно нирками (90-95%).

Сульфатіазол (норсульфазол) легко всмоктується із ШКТ і виділяється з організму із сечею, головним чином, в неацетильованому вигляді.

Сульфадимезин (сульфадимідин) швидко всмоктується, високоефективний і малотоксичний. на 75-86% зв'язується з білками плазми. Легко проникає у тканини, швидко виводиться з організму. В печінці біотрансформується (ацетилювання), ацетильовані метаболіти в кислій сечі можуть випадати у вигляді осаду. Розчинність метаболітів покращується при підлученні сечі.

Сульфаєтидол (етазол) мало ацетилюється. Не змінює картину крові. Використовується внутрішньо і зовнішньо. Легко розчинним препаратом є етазолнатрій, який може використовуватися парентерально.

Уросульфан (сульфакарбамід) проявляє високу ефективність по відношенню до стафілококів і кишкової палички. Малотоксичний, не ацетилюється, не викликає кристалоурії. Накопичується в сечі у високій концентрації, назначають при інфекціях сечових шляхів.

Сульфазин (сульфадіазин) менше зв'язується з білками плазми, повільніше, ніж норсульфазол, виводиться з організму, забезпечує достатню концентрацію в тканинах і крові. Часто назначається разом з протималярійними засобами.

Сульфадіазин срібла –срібна сіль сульфазину. Препарат для місцевого застосування. При його використанні у результаті дисоціації повільно утворюються іони срібла, які мають антимікробну дію, що не залежить від вмісту ПАБК. Концентрація іонів срібла токсична для мікроорганізмів але не руйнує тканини людини.

Сульфален має "надтривалий ефект", період полувиведення з крові становить 65 год. 60% введеної дози виводиться протягом 9 днів. У високій концентрації знаходиться у жовчі. у меншому ступені, ніж інші сульфаніламідів, зв'язується з білками, що забезпечує високу концентрацію в крові у вільній активній формі. Тривалий час циркулює в крові. Ефективний для лікування хронічних захворювань органів дихання, сечовивідних і жовчовивідних шляхів, остеомієліту. маститу.

Фталілсульфатіазол (фталазол) повільно всмоктується, проявляє високу ефективність при кишкових інфекціях. Малотоксичний, має антибактеріальну активність після утворення аміногрупи, що відбувається у кишечнику. Під дією амінопептидази поступово утворюється сульфатіазол (норсульфазол), який не встигає адсорбуватися і забезпечує високу антимікробну дію. Виводиться головним чином з калом і лише 5-10% рівномірно розподіляється в організмі, ацетилюється в печінці і виводиться з сечею.

Сульгін (сульфагуанідин) є також ефективним засобом для лікування кишкових захворювань. Дуже повільно всмоктується і основна кількість залишається у кишечнику.

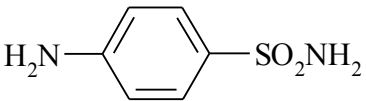
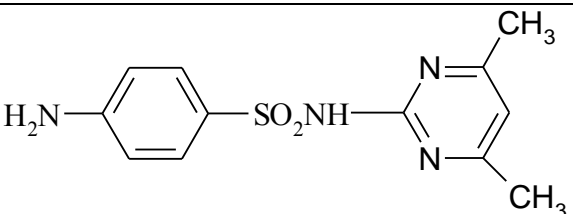
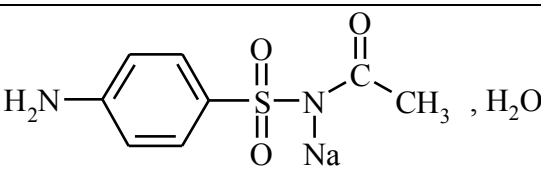
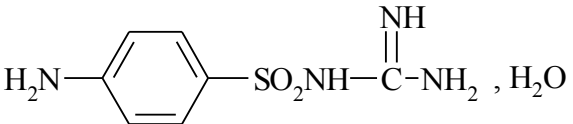
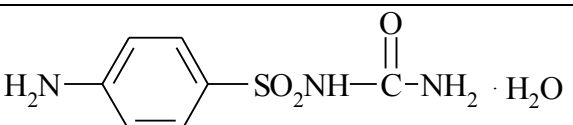
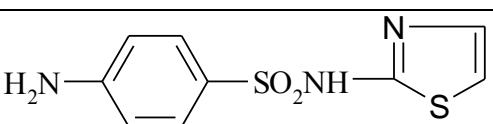
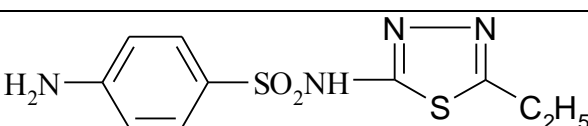
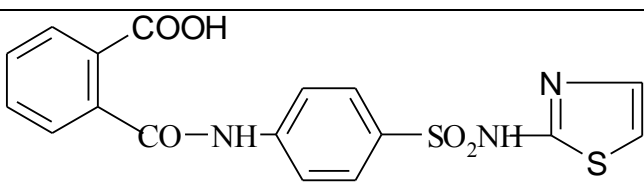
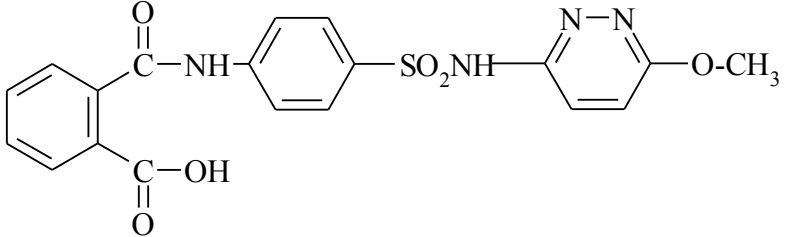
Сульфадиметоксин відноситься до сульфаніламідів тривалої дії, відносно повільно всмоктується, в крові виявляється через 30 хв., C_{max} досягається через 8-12 год. У порівнянні з іншими сульфаніламідів тривалої дії гірше проходить крізь гематоцефалітичний бар'єр.

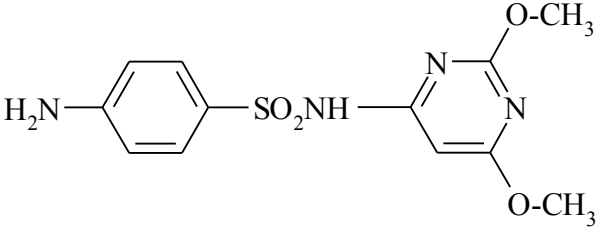
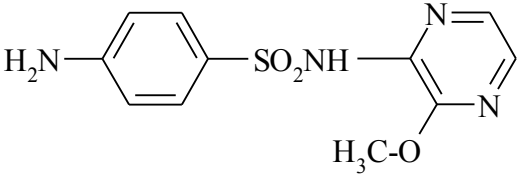
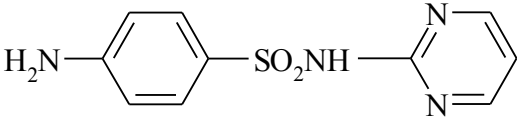
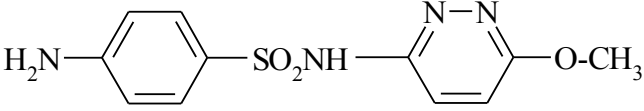
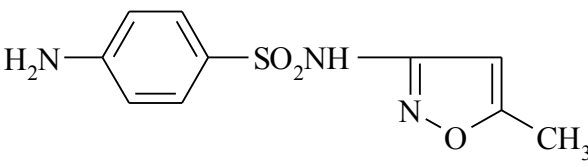
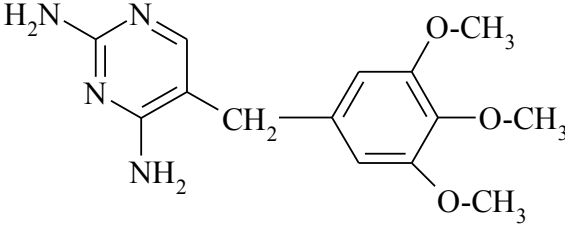
Фтазин краще ніж фталілсульфатіазол всмоктується з кишечнику і більш ефективний для лікування кишкових інфекцій. Сульфапіридазин відщеплюється від молекули фтазину дуже повільно і тривалий час зберігається у кишечнику.

Салазопіридазин в організмі розкладається до сульфапіридазину і 5-аміносаліцилової кислоти, має антибактеріальну та протизапальну дію.

Формули сульфаніламідних лікарських засобів

Сульфаніламід	
Сульфадимезин	
Сульфацетамід натрію	
Сульгін	
Уросульфан	
Норсульфазол	
Етазол	
Фталілсульфатіазол	
Фтазин	

Сульфадиметоксин	
Сульфален	
Сульфазин	
Сульфапіридазин	
Бісептол – сульфаметоксазол і триметоприм	
	
Салазопіридазин	